

Ю. Малицька

МІГРАЦІЯ, АДАПТАЦІЯ ТА АКУЛЬТУРАЦІЯ ЕСТОНСЬКИХ ШВЕДІВ НА ПІВДНІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (1781 Р. – ПЕРША ПОЛОВИНА ХІХ СТ.): АНАЛІЗ ШВЕДСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

Історія сучасного села Зміївка Херсонської області, колишньої колонії Старо-Шведської (шв. *Gammalsvenskby* – Гаммальсвенскбю), заснованої 1782 р. шведськими вихідцями з естонського острова Дагьо, в шведській історичній науці не є малодослідженою темою, на відміну від української, російської та естонської. Цій проблематиці присвячена значна кількість наукових досліджень та науково-популярних розвідок. Проте окремі аспекти теми, зокрема проблема міграції, адаптації та акультурації естонських шведів на Півдні Російської імперії, не стала предметом окремого вивчення.

В умовах сучасного тлумачення соціальної історії із використанням інструментарію суміжних гуманітарних дисциплін, особливо актуальним є дослідження історії локальних спільнот у контексті мікроісторичної перспективи. Метою цієї статті є дослідження ступеня вивчення пропонованої проблематики у шведській історичній науці протягом ХІХ – ХХІ ст.

Проведення мікроісторичного дослідження з історії естонських шведів не є можливим без залучення доробку шведських дослідників ХІХ – ХХ ст. Ця стаття є результатом отримання гранту Шведського Інституту (*Swedish Institute*) для написання дисертаційного дослідження та стажування авторки у Сьодерторнському університеті м. Стокгольм, Швеція (*Södertörns högskola, Stockholm, Sweden*). Основним методологічним орієнтиром та критерієм при підборі шведомовної літератури для цього аналітичного дослідження був її науково-академічний характер та тематично-хронологічна спрямованість. Для шведської історіографії є прийнятною наступна хронологічно-методологічна класифікація:

а) 50-ті рр. ХІХ ст. – 1950-ті рр. – етап появи наративних та описових праць з історії Старошведської колонії. Дослідження цієї доби написані непрофесійними істориками, в основному лінгвістами, місіонерами або зацікавленими особами. Вони ґрунтуються на переказах, оцінках історичних подій мешканцями колонії або ж є результатом емпіричного досвіду авторів після відвідин колонії. Праці не позбавлені суб'єктивізму та тенденційності, але є унікальними доробками, які можуть використовуватися як додаткове джерело.

б) 1950-ті рр. – 1980-ті рр. – період початкового залучення та публікації архівних документів із історії старошведів, доступних шведським дослідникам (Я. Утас (*J. Utas*), А. Лойт (*A. Loit*) та Н. Тібарі (*N. Tiberg*)). Однак архівні джерела, передусім щодо ранньої історії Старошведської колонії, які містяться в Україні, Естонії та Росії, залишилися недоступними для шведських дослідників із суспільно-політичних причин.

в) 1980-ті рр. – початок ХХІ ст. – етап вибіркового залучення архівних джерел та спроба комплексного підходу у вивченні історії колонії, але за відсутності будь-якої концептуальної спрямованості досліджень (Ю. Хедман (*J. Hedman*), А. Лойт). Доробки дослідників стали викладом подієвої історії

естонських шведів зі значним фактичним наповненням. У шведській історичній науці майже всі праці до дослідження Юргена Хедмана та Ларса Оляндера (Lars Ehlander) мають подібну жанрову спрямованість, оскільки є результатами етнографічних та лінгвістичних розвідок у Старошведському поселенні. Більшість праць фокусується на описі буденного життя старошведів, народній пам'яті та усній традиції колоністів.

г) 2005 – 2010 рр. – міжнародний науковий проект „Шведські колонії в Україні”, що об'єднує дослідників України, Швеції та Росії з метою комплексного вивчення історії, мови та культури Старошведської колонії й залучення архівних джерел України, Швеції, Росії, Естонії та Фінляндії.

Початок зацікавленості Старошведським поселенням у колі шведських суспільних діячів є певною мірою відгомонем суспільно-політичних подій у Фінляндії середини XIX ст., що були пов'язані з протистоянням шведомовної та фінномовної спільнот країни [1, 101 – 111; 2, 85 – 91; 3]. Інтерес до вивчення колонії у фінських колах був підхоплений і поглиблений шведськими суспільно-політичними діячами. Шведський журналіст та публіцист Август Сольман (August Sohlman) [4], був першим шведським вченим, чия праця містить відомості про поселення у контексті вивчення історії шведів Естляндії та Ліфляндії [5]. Старошведське поселення не було предметом його зацікавленості, але рік видання праці (1852 р.) є умовним початком шведської історіографічної традиції з даної тематики. Сольман був провідною фігурою у пан-скандинавському русі середини XIX ст. та провідником культурно-лінгвістичної інтеграції шведської меншини у підконтрольну Російській імперії Фінляндію [4].

Родоначалником наукової зацікавленості історією Старошведського поселення у шведській науці є Антон Кальгрєн (Anton Karlgren). Результатом його візиту до Старошведського поселення в грудні 1905 р. – січні 1906 р. стала дисертація, присвячена населенню та мові старошведів [6]. Майже відразу після подорожі до колонії була опублікована його стаття у скандинавській енциклопедії, яка стала квінтесенцією дисертації [7, 705 – 708]. Дослідження Кальгрєна, маючи наративний характер, є описом колонії на час його візиту, а отже, не позбавлена суб'єктивізму. Дослідження є своєрідним джерелом для вивчення буденного життя колонії початку XX ст. Перший параграф автор присвячує екскурсу у минуле етнічної групи, торкаючись передумов, причин еміграції у Херсонський повіт, життєдіяльності та розвитку колонії протягом XIX ст. [6, 3 – 27]. Проте у цьому розділі автор не є оригінальним, адже його інтерес направлений не на аналіз далекої історії шведів, а на вивчення сучасних йому процесів. Він акцентує свою увагу на кліматичних та географічних особливостях поселення, санітарних умовах, вивчає джерела існування його мешканців, походження старошведських прізвищ. Цікавим є опис раціону, одягу, традицій, фольклору та особливостей діалекту старошведів [6, 49 – 65].

Нільс Тібарі став автором кількох праць про шведську колонію [8, 33], одна з яких [9] присвячена історичному висвітленню та тлумаченню „легенди” про Старошведське поселення. Під час своєї подорожі у поселення він вивчав усну історію, розпитував мешканців про історичну долю їх предків на острові Дагьо [9, 16 – 22]. Ця праця має аналітично-теоретичний характер, оскільки автор торкається проблем соціальної та історичної пам'яті. У 1942 р. з'явилося ґрунтовне історико-демографічне дослідження Х. Хіреніуса (H. Hyrenius),

присвячене демографічному розвитку шведів естонських островів [10]. Дослідник не оминув увагою Старошведську колонію, присвятивши демографії поселення останній параграф книги [10, 256 – 262]. Не дивлячись на задекларовану назву параграфу, автор скоріше робить не демографічний, а історичний аналіз долі естонських шведів Херсонської губернії протягом 1781 – 1936 рр. Хіреніус майстерно виокремив фактичний матеріал про демографію старошведів із праці К. Руссвурма [11], манускрипта К. Хоаса [12] та подав його у своєму дослідженні із власними висновками та підрахунками відносно динаміки народжуваності й смертності колоністів.

Праця Яна Утаса започатковує якісно новий етап вивчення колонії, що пов'язаний із поступовим залученням документів [13]. Його дослідження, з одного боку, має автобіографічний відтінок, оскільки автор описує події, очевидцем яких був сам, з іншого містить інформативну частину, де подано екскурс у минуле естонських шведів. Одноією з очевидних переваг роботи є її чітка хронологічна структурованість. Особливо цінними для нас є перші три частини праці, що охоплюють досліджуваний період [13, 13 – 93]. Значним досягненням праці є публікація документів у додатках. Зокрема указу Катерини II про переселення шведів із Дагьо до Новоросійського краю, списку пасторів, вчителів та органістів Старошведського поселення з указанням років їх праці на посадах, переліку іноземців із Фінляндії та Швеції, які відвідали Старошведське з указанням років їх візитів [13, 284 – 298].

Подібну спрямованість має і неопублікований манускрипт Кристофера Хоаса – вчителя, священника, духовного лідера поселення [12], що зберігається у Державному архіві Швеції (Riksarkivet) у м. Стокгольмі і вперше введений до наукового обігу. Манускрипт умовно поділяється на дві частини. Перша частина висвітлює факти ранньої історії старошведів, включаючи їх естонський період, інша – може розглядатися як джерело, оскільки автор детально описує події, свідком та активним учасником яких був сам, а саме передумови, причини та хід еміграції старошведів із радянської України до Швеції [12, 30 – 54].

У 1958 р. шведські вчені Александр Лойт та Нільс Тібарі опублікували церковну книгу (1783 – 1873 рр.) та перепис населення 1795 р., що знаходилися у Швеції після репатризації шведських колоністів. Особливо цінним для нас є аналіз етимології назви Старошведської колонії, зроблений дослідником у вступі, і короткий нарис діяльності 29 пасторів колонії із моменту її заснування у 1782 р. – до 1928 р. [14, 7 – 48]. Цей збірник документів, крім історіографічної, має й бібліографічну цінність, оскільки вміщує перелік наявної на 1956 р. літератури із історії поселення [14, 50 – 52].

Чи не єдиним науковим дослідженням з історії шведських колоністів у радянську добу є стаття А. Лойта, опублікована російською мовою [15, 10 – 116]. Автор досліджує початковий період життєдіяльності колонії, акцентуючи увагу на демографічному розвитку поселення протягом перших років життєдіяльності шведів у якості колоністів. Попри концептуальні розходження автора цієї статті [16, 21 – 26] та професора Лойта щодо мотивів та причин переселення Дагьо-шведів у Новоросію та деяких розбіжностей щодо кількості мігрантів, слід констатувати, що стаття Лойта є цінним дослідженням. Не маючи теоретичного підґрунтя, автор обмежується констатацією фактів важкого демографічного становища колонії без висновків щодо його причин.

Коллективна праця Юргена Хедмана та Ларса Оляндера [17] є спробою комплексного підходу у вивченні історії колонії із використанням різноманітної літератури, залученням джерельної бази та відомостей, отриманих від інформантів-шведів Зміївки. Праця присвячена висвітленню історії групи естонських шведів із початку XIII ст. – часу прибуття їх із Фінляндії та оселення на естонському острові Хійумаа (Дагьо) – до кінця XX ст. – періоду численних випробувань пострадянської ери. Хоча періоду, який є предметом цього дослідження, присвячена лише четверта частина доробку, вона все ж таки є репрезентативною, оскільки надає можливість краще осягнути причини та передумови появи естонських шведів на південних теренах імперії та демографічну скруту, в якій перебували колоністи протягом перших десятиліть XIX ст. Однією з безперечних переваг колективної праці є чітка структурованість викладу фактичного матеріалу.

У 1997 р. вийшов підготовлений Стигом Аппельгреном (Stig Appelgren) бібліографічний збірник, що згадує 68 праць із історії шведської колонії в Україні [8]. Зібрання вміщує всю наявну на 1984 р. літературу з історії шведів естонських островів, міст та Старошведської колонії Новоросії. У невеликій статті професора Упсальського університету Й. Хоппе, що присвячена історії естонських шведів як специфічної етнічної групи, епізодично згадуються шведи, які відправилися у Новоросію. Автор не ставив перед собою мету проаналізувати історію конкретної групи шведів естонських островів та їхніх виходців [18].

На сучасному етапі авторка цієї статті досліджує зазначену проблематику в рамках міжнародного проекту „Шведські колонії в Україні”, керівником якого є професор Сьодерторнського університету (Södertorns högskola) Девід Гонт (David Gaunt).

Отже, ми спробували виявити та проаналізувати ступінь наукової розробки досліджуваної мікроісторичної проблематики у шведській суспільно-історичній науці та підтвердити раніше висунуту тезу про те, що проблема не була предметом зацікавленості шведських вчених протягом XIX – XXI ст. Тим не менше, із проаналізованих праць вдалося виокремити цінний фактичний матеріал із цієї проблематики.

1. Лурье С.В. *Национализм, этничность, культура // Общественные науки и современность. – 1994. – №4.*

2. Такала И.Р. А.И. Арвидссон о положении Финляндии в составе Российской империи (рубеж 30 – 40-х гг. XIX в.) // *Скандинавский сборник. – Вып. 32. – Таллин: “Ээсти раамат”, 1988.*

3. Новикова И.Н. *Особое государство или провинция империи: проблема государственно-правового статуса Финляндии // Энциклопедия статей. – Режим доступу: <http://www.majesticarticles.ru/naykaiobrazovanie/obrazovanie/pred/history/56069573.html>.*

4. August Sohlman // *From Encyclopedia Britannica Online. – Режим доступу: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/552590/August-Sohlman>.*

5. Sohlman A. *Om lemnigarne af svensk nationalitet uti Estland och Liffland – Alternative name: Sohlman, Per August Ferdinand, 1824-1874 Stockholm, 1852.*

6. Karlgren A. *Gammalsvenskby: land ock folk. – Stockholm: Kungl.Boktryckeriet, 1929.*

7. Karlgren A. *Gammalsvenskby // Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi. 1C. – Stockholm: Nordisk familjeboks förlags aktiebolag, 1908.*

8. Appelgren S. *Estlands svenskar och svenskbygd: bibliografi. – Uppsala: Gust.Adolfs akad.;*

Sthlm : Almqvist & Wiksell International, 1997.

9. Tiberг N. *En söden från Gammalsvenskby i historisk belysning*. – Göteborg: Elanders Boktryckeri Aktieföretag i distribution, 1932.

10. Hyrenius H. *Estlands svenskborna: Demografiska studier*. – Lund: C.W.K. Gleerup, 1942.

11. Russwurm K. *En svensk folkspillra Gammal-Svenskbyborna: Utvandrarne Svenskarnes utvandring från Dagö år 1781*. – Stockholm: Ernst Wessmans Bokförlag, 1925.

12. Hoas K. *Gammalsvenskby*. – 54 s. // Riksarkivet (Stockholm, Sverige). *Gammalsvenskbykommitten II. Juli 1929 – febr. 1930*, Mel: S III 13.

13. Utas J. *Svenskbyborna. Historia och utöde från trettonhundrade till nu*. – Visby: Gotlands Allehandas Förlag, 1982.

14. *Gammalsvenskbydokument / utgivna av Aleksander Loit och Nils Tiberг*. – Uppsala : Lundequistska bokh., 1958.

15. Лойт А. *Переселение шведов из Эстонии на Украину в конце XVIII века // Скандинавский сборник. Вып. – 32*. – Таллин: “Ээсти раамат”, 1988.

16. Малицька Ю.Г. *Шведське населення на Півдні Російської імперії: передумови, причини та хід міграції // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету ім.Т. Шевченка*. – Випуск 52. Серія: історичні науки. – Чернігів: ЧДПУ, 2008.

17. Hedman J., Ehlander L. *Historien om Gammalsvenskby och svenskarna i Ukraina: Dialogos*. – Stockholm: Första upplagan, 2003.

18. Хонне Й. *Эстонские шведы*. – Режим доступа: http://www.sweden.se/upload/Sweden_se/Russian/publications/pdf_2004/The_Estonian-Swedes_in_Russian.pdf

Д. Овчаров
О. Ожегова,

МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ: МИФЫ ЭТНОКОНФЕССИОНАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА РОССИИ

Историческая память, несмотря на свою определенную неполноту и противоречивость, обладает большой потенциальной силой, способностью сохранять в массовом сознании членов общества оценки событий прошлого, которые превращаются в ценностные ориентации, определяющие поступки и действия людей. Историческая память „хранит” факты, имена, даты, воскрешает события, создающие социокультурную проблему „что помнить – что забыть; чем гордиться и чем терзаться” – проблему трансляции ценностей и антиценностей.

Какова связь между прошлым и настоящим, что на уровне обыденного сознания, повседневной мифологии может укрепить интерес к прошлому, но и посеять сомнения относительно достоверности и ценности исторической памяти? Почему, не взирая на любые исторические перипетии, сохраняется содержательное ядро общественных социокультурных предпочтений?

Междисциплинарные исследования специфической формы общественного сознания, охватывающей само „знание”, понимание и